

KÉPZŐMŰVÉSZET

Ősze András: Gilgamesh

A kritikus mindig bajban van, ha irodalmi ösztönzésre született képzőművészeti alkotás műfaját kell meghatározni. Bajban lenne most is, de maga a művész siet segítségére, amikor a Gilgames-eposzhoz készült hetven rajzát egy interjúban nem pusztán illusztrációknak vagy kísérőrajzoknak mondja, hanem találó kifejezéssel Gilgames-interpretációnak nevezi, kulcsot adva ezzel a rajzok megközelítéséhez. A dolgot kissé megnehezíti, hogy nem az eredeti rajzokat láthatjuk, hanem csak az ezeket méltatlanul szerény kiállításban bemutató, angol kísérőszöveggel ellátott kötetet tarthatjuk a kezünkben.*

A Gilgames-eposz nemcsak a legismertebb, legnépszerűbb babiloni költemény, hanem a világirodalom egyik első remekműve is. De mindenekelőtt: mítosz, az elkerülhetetlen halál által meghatározott emberlét dramatikus megjelenítése. Ezért a rajzok megértéséhez a legfontosabb kérdés: mit jelent a mítosz Ősze Andrásnak? Ősze a mítoszból meríti a pillanatnyi holtpontra túllendítő erőt, amely új művészi fogantatáshoz és teremtéshez tudja vezetni. A mítosz nemcsak a világról szerzett ismeretek összessége, hanem a jelent is meghatározó, élő valóság, a világ alakítása. Ezért a rajzokban mindig arra törekszik, hogy a mítoszt élő szimbólumok formájában ragadja meg. A mítosz számára szigorú és pontos metafora, egyetemessé növesztett jelkép, amely eredetében és hatásában is egyenrangú társa a Biblia alaptörténeteinek. Így a rajzokon föltároló mítosz a létről szól isteni szóval és isteni erővel: a művek igaz tudósítások az emberi történeletről, a történő élet rendjéről.

Itt vannak előttünk Ősze rajzai, s úgy érezzük, a rajzokon maga a mítosz szól hozzánk. Ami oly kevés művésznek sikerül, nála valóra válik: a mítosz antropológiai megértése a rajzokon keresztül; pontosabban szólva a rajzokban megjelenő mítosz alakjai önmagukon túlérő vetületükkel a mai ember önmegértését segítik. Ugyanakkor nem terem új mitológiát: az azonosulás helyett úgy szembesül a mítosszal, hogy egyéni tapasztalatainak és mindannak a megőrzése mellett, ami szellemből és művészi tudásból van benne, megkísérli a mítoszban való megtestesülést. Magára húzza a mítosz „bőrét”, amely azonban nem illik rá pontosan, s ezáltal megismeri problémáinak viszonylagosságát a „gyökerek” felől, s a „gyökerek” viszonylagosságát a jelenből nézve.

* Az Amerikai Magyar Szemle kiadása, 1980

A rajzokon tehát Gilgames nem egyszerűen elnevezés, hanem jelenig érő történelem is; nemcsak sumér-akkád mondai alak, hanem az egyetemes emberi sors jelképe, egy művészi látomás megtestesítője. De miért éppen Gilgames? – kérdezhetné valaki. Ha figyelmesen olvassuk az eposzt és sokáig nézzük a rajzokat, fény derül erre is. A babiloni életszemlélet szerint az ember eleve halandónak és kizárólag az istenek szolgálatára teremtett. De az istenek hatalma is korlátozott, s számos negatív erkölcsi tulajdonság, ember ellen irányuló indulat van bennük. Az emberből viszont hiányzik az egyetemes érvényű bizonyosság tudata, a hit abban, hogy kérése meghallgatásra talál. E pesszimiztikus világkép középpontjában a kétségbeesett ember áll, aki vívódásai, vergődései során sem képes a megbillent, egyensúly helyreállítására. A rajzokon azt látjuk, hogy az eposz alaphelyzete különleges módon találkozott Ősze alaphelyzetével: Gilgames küzdelmével azonosulva az alkotó fel-lebez sorsa ellen.

„A mítoszok beszédessé teszik a vallásos érzést s a teljes teremtést adják szótárául” – írja egy helyütt *Németh László*, majd így folytatja: „a mítosz a teljesség iskolája, . . . arányrend; kompozíció a legnagyobb anyagban s nemcsak a teljességhez szoktat hozzá, de az arányokban való ítélkezéshez is, ami az alkotás leglelke”. Éppen ezt az arányokban való ítélkezést látni nemcsak az egész rajzszorozat szerkezetén, hanem az egyes képek fölépítésén is. A sorozat szerkezete párhuzamos a mítosz szerkezetével, az egyes lapokat pedig epikus előadás, a szöveg helyeihez lazán kapcsolódó ábrázolás jellemzi. A mítosz szófukarságának a vonalak összefonottsága, tömörsége felel meg, az eposz hézagos szerkezetét pedig a megfelelő cselekménysorozatra történő vázlatos utalás idézi. A sorozat szerkezetét nemcsak a stílus hibátlan egysége adja, hanem a gondolkodás folyamatossága is őrzi. Ősze látható módon nem mindenütt törekszik homogén képi világ megteremtésére, de nála a sokféleség is eszköz. Ennek a nem homogén képi világnak az alapja ugyanis egy szigorúan megszerkesztett, *homogén művészi világkép*, melynek sarktétele, hogy a művészet nem csupán stílus, hanem olyan emberi képesség, amely megkísérli a világot áttekinteni és átélhetővé tenni.

A rajzok jellegzetesen szobrász-rajzok. Keresztmetszetét, sűrített lényegét, háromdimenziós jelentésének összegzését adják egy-egy elképzelt szobornak, a mozgásnak, adott esetben a térbeliséget színekkel is jelezve. Ősze mindig a lényegre, az alakra összpontosít, minden zavaró hátteret elhagy, s néhány vonallal, szinte szoborszerűen formálja meg hőseit. A rajzok – vázlatosságuk ellenére is – az emberi test beható ismeretéről tanúskodnak, mivel ugyanaz az alak sokféle változatban

előkerül – legtöbbször csak a másik figura és a mozdulat változik –, s mégsem válik unalmassá. A „tömött gabona-asztag” testek beszédes zártságát fokozza az alakok arányainak megnyújtása, ami viszont a hősök jellemének rendkívüliségét, a történet ünnepélyességét hangsúlyozza. A sors drámaiságát, a helyzetek tragikumát sötétebb, la- virozott foltokkal érzékelteti. Arc nélküli figurák mozognak a lapokon, majd hirtelen egy-egy földöntúli szépségű arc tűnik elénk. Az alakok legtöbbször egyedül vannak álmaikkal, gondolataikkal, méltóságuk, küzdelmük ritkán lel a másikban nyugalomra. Változatos formában minden rajzon ott van a virág motívuma, amivel Ősze újabb és újabb jelentésrétegeket rak a cselekmény köré.

Egymás után jelennek meg előttünk a mítosz alaphelyzetei: társadalmi igazság és igazságtalan-

ság, földi és égi szerelem, barátság, az abszolút tisztaság igénye, küzdelem a rosszal, a halál és a halhatatlanság vágya. Alapvető emberi szituációk ezek, s a kristálytisza rajzokon Gilgames utazása fokozatosan minden eszmélő ember utazásává válik. Végül a legyszerűsítve a rajzok alapképletét: az életben az emberre váró próbatételek leküzdését csak rendkívüli koncentrációs képesség, a lét titkaiba való beavatás mozzanatainak megismerése teszi lehetővé. A képek ezert megszólító, kultikus erejű alkotások, a lét geometriailag leegyszerűsített ütemei, meditációs objektumok, amelyek őslélményekhez vezetnek vissza. Miként a megjelenített mítosz, megtisztítják a szemléletet, fokozzák a szellem éberségét, s a lélek megújulását hozzák létre.

TÜSKÉS GÁBOR

TUDOMÁNY

Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig

Az utóbbi évtizedekben soha nem tapasztalt érdeklődéssel fogtak kutatóink a magyar őstörténet egyes kérdéseinek tanulmányozásához s ennek köszönhető, hogy ma már felsejlik az a hatalmas ívű folyamat, melyet a honfoglalás előzményeinek, a honfoglalásnak és a rákövetkező kalandozások korának szoktunk nevezni. *Kristó Gyula* majd harminc éves könyvében* arra vállalkozik, hogy a magyar történelem mintegy másfél százados szakaszának, a 830-as évektől a X. század végéig terjedő időszak néhány kérdéséről adjon tájékoztatást.

A sokezerényi adat szövevényében nem könnyű eligazodni, ráadásul a szerző még egy kedvünkre való többletvállalással is nehezíti az olvasást. Nem akar azok sorába állni – az utóbbi években mintha divatja lenne ennek –, akik cáfolat nélkül utasítanak vissza, vagy kézlegyintéssel intéznek el teóriájukba nem illő tudományos elméleteket. Nyilvánvaló, hogy a nyitott kérdések nem oldódnak meg, az ellenvélemények nem tűnnek el azáltal, hogy elhallgatjuk (netán elhallgattatjuk) vagy figyelmen kívül hagyjuk őket. Tartós eredmények csak a források átfogó ismerete, egymás eredményeinek tiszteltében tartása – ha kell cáfolata – révén érhetőek el.

Az az űr, amely a mansyktól és a hantiktól elváló előmagyarokat a történelem írott lapjain a 830

táján felbukkanó magyaroktól elválasztja, roppant tág. S ha vannak is olyan utalások a VI. századtól kezdődően, amelyek több-kevesebb logikai, nyelvi és időrendi nehézséggel a magyarság egy részére vonatkozhatnak, aligha kétséges: a 830-as éveket megelőző időkre nincs olyan forrásunk, amely teljes bizonyossággal a magyarokkal lenne kapcsolatba hozható. Ettől kezdve azonban Dzsajhani 920 körül készült arab nyelvű – igaz, csak későbbi arab és perzsa kivonatolók, Ibn Ruszta és Gardizi szövegében töredékesen fennmaradt – alkotása, valamint Biborban született Konsztantinosz bizánci császár 948–952 között írott műve, illetve a két szöveg összevetése már eligazít a lényeges pontokon. Nagyon valószínű, hogy a megyeri nevű egyetemes néptömeg – ahogyan 870 körül az írott forrásokban megjelenik – mind földrajzi, mind politikai tekintetben már a kazár függőség idején (VII–VIII. század) viszonylag elkülönült és határozott körvonalú képletet alkotott. A kazár kaganástustól való elszakadás és önállósulás (830 körül) nem egyszeri mozzanat lehetett, hanem hosszabb folyamat, melynek csak utolsó állomását (Levedi vajdaságát és Árpád pajzsa emelését) ismerjük többé-kevésbé megbízhatóan. A régészeti emlékek (viselet, fegyverzet, temetkezési szokások) tanúsága szerint nem telhetett el sok idő a magyarság egy részének Magna Hungariából való elvándorlása és a Kárpát-medence elfoglalása között. A Volga vidéki őshazát tehát valamikor közvetlenül 830 előtt hagyták el.

A 830-as évek utáni fejleményekről Konsztantinosz szövege semmi kétséget nem hagy: a magyar törzsszövetség kazár fennhatóság alá került és katonai segédnépként szolgált. A császár ugyan háromévesnek mondja a kazár–magyar együttélést, de más forrásokból nyilvánvaló, hogy mintegy másfél évtizedről van szó, amely 850 körül ért

* Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig* (Magvető Könyvkiadó, 1980)